

Openbare vergadering Commissie Cultuurhistorie Rheden-Rozendaal | 9 april 2019

Aanwezig: de heren Idema (voorzitter) Westerman en Heersche (leden), mevrouw Allersma en Broer (leden), de heer Verhoeff (Stichting in Arcadië, agendapunt 1 en 2), de heer Van der Leeden (gemeente Rheden, agendapunt 3), mevrouw Buijs, Van de Hulsbeek en Sanderman (gemeente Rheden), de heer Theo van der Hoeven (werkgroep Ruimtelijke Ordening – Belangenvereniging Daalhuizen-Velp) en de heer Andela (secretaris, gemeente Rheden).

1. Concept-visie Park Daalhuizen

Mevrouw Van de Hulsbeek licht het proces toe. Het historisch onderzoek naar Daalhuizen en de waardestelling zijn ruim een jaar geleden in de commissie behandeld. Na afronding van het onderzoek was een visie op het park nodig. Deze is opgesteld door Peter Verhoeff van Stichting in Arcadië en de concept-visie is gepresenteerd aan omwonenden op 13 december 2018. Deze hebben hun reactie kunnen inbrengen. Vanwege zienswijzen is er met enkele omwonenden een bestuurlijk gesprek geweest. Op het moment van de vergadering ligt er een collegevoorstel om de definitieve visie vast te stellen. Op basis van de visie zal een ontwerp voor Daalhuizen gemaakt worden en daarom wordt de visie nu aan de commissie gepresenteerd met de vraag of deze nog aandachtspunten mee wil geven voor het ontwerp. Er is op dit moment alleen een budget voor de wadi's, maar er wordt onderzocht of er ook een deel van de paden in het ontwerp en de opwaardering meegenomen kan worden.

De heer Verhoeff licht de visie toe, die een compact karakter heeft.

Daalhuizen ligt op een beeldbepalende locatie in Velp langs de hoofdweg en is het restant van een oudere, grotere buitenplaatsaanleg. Aan het einde van de 18^e eeuw heeft de toenmalige eigenaar deze gesticht toen hij een nieuw huis liet bouwen. Heel welbewust langs de weg op een beeldbepalende locatie op een hellend terrein bij een oude sprengbeek die in landschapsstijl werd vergraven tot een vijver. De buitenplaats is in de jaren '80 een openbaar park geworden en heeft momenteel geen beeldbepalend karakter meer; het park heeft vooral een doorgangsfunctie en maakt een wat verwaarloosde indruk. De originele oprit is afgeplant en de ingang is verlegd. Daalhuizen is wel rijk aan bomen en kunstwerken. Het huis mist weliswaar (de huisplaats is bewaard), maar verder heeft Daalhuizen wel wat weg van Sonsbeek, maar dan kleiner.

Een aantal wensen uit de buurt en initiatieven van derden zijn meegenomen in de visie. Dit gaat o.a. om een seniorenbeweegtuin, een initiatief van Fysiotherapiepraktijk Donders, en de herplaatsing van het kunstwerk 'De Bron' van Piet Slegers door Werkgroep De Bron, dit kunstwerk dat was geplaatst bij het inmiddels gesloopte gebouw van Vitens aan de overzijde van de weg in Velp.

Visie

Op grond van de waardestelling, de wensen uit de buurt, de gewenste initiatieven van derden en de analyse van de huidige situatie is ervoor gekozen om park Daalhuizen te versterken als:

- een historische parkaanleg op een beeldbepalende locatie in Velp;
- arboretum;
- buurtpark (spelen, ontmoeten, genieten van een mooie groene omgeving, leesbare geschiedenis van de plek, etc.);
- een park met kunstwerken;
- een plek voor natuur in het dorp.

Een bijzondere opgave is het inpassen van voorzieningen voor het afkoppelen van hemelwaterafvoer en het maken van wadi's t.b.v. de infiltratie. Het is niet de bedoeling een wadipark te maken. Er wordt gedacht aan een serie bekkens vanwege het reliëf door lichte welvingen te creëren, gecombineerd met een nieuw pad, zodat een rondgang ontstaat (de bestaande paden vormen nu een driepoot). Door het vloerniveau van de huisplaats als terras vorm te geven wordt deze benadrukt en is weinig

uitleg nodig. Ook is gekeken naar seniorenbeweegtuin; het idee is nu om het koetshuisplein vorm te geven als 'speelplek voor alle leeftijden', dus niet alleen voor senioren.

Verder is het de bedoeling de waaier van zichtlijnen van en naar het huis te herstellen, bloemaccenten aan te brengen en de ingangspilaren terug te verplaatsen naar de Arnhemsestraatweg te verplaatsen, hoewel er wel een ingang en pad blijft op de plaats van de huidige ingang. Vanwege de veiligheid is een subtiele barrière langs de drukke Arnhemsestraatweg voorgesteld. Gedacht wordt aan een subtiel spijlenhek, zoals bij het aangrenzende Dordtwijk, een stukje doorgezet om de hoek en ook plaatselijk aan de noordzijde aan de Beethovenlaan. De wens bestaat om het waterniveau in de vijver omhoog te brengen, hoewel dat al een keer mislukt is. Herplaatsing van het kunstwerk van Slegers wordt voorgesteld aan de rand van de vijver.

De commissie heeft de volgende vragen en opmerkingen:

- Het aanbrengen van een hek past bij het zichtbaar maken van de geschiedenis van deze plaats als buitenplaats. Maar is het dan niet beter een ander hekwerk toe te passen dan bij Dordtwijk om de individualiteit van de buitenplaatsen te benadrukken? *Geantwoord* wordt dat beide samen oorspronkelijk een eenheid vormden.
- Om tot een goed resultaat te komen, is het belangrijk dat de huisplaats goed uitgewerkt wordt. Is de plaats ook een plek voor bijeenkomsten? *Geantwoord* wordt dat dit daar mogelijk is maar niet specifiek daarvoor wordt ontworpen. Dan is het van belang daar rekening mee te houden in het ontwerp. *Geantwoord* wordt dat niet alle omwonenden gelukkig zijn met deze functie, en daarom blijft het bescheiden, maar meer activiteit in het park is wel gewenst aldus Verhoeff.
- Er loopt een laantje door het park. Loopt de parkaanleg hierdoor niet een beetje dicht? Kan hiervan niet bijvoorbeeld een clump gemaakt worden?
- De commissie verzoekt geen keien in de wadi's toe te passen.
- Wat is het oorspronkelijke padenpatroon en wat is er nieuw? Kan daar nog hiërarchie in aangebracht worden? *Geantwoord* wordt het pad aan de oostzijde min of meer oorspronkelijk is, maar een groot deel van het oorspronkelijke park nu geen onderdeel meer uitmaakt van Daalhuizen.
- Het kunstwerk van Slegers komt in een hele andere context te staan, terwijl deze wel belangrijk is voor dit kunstwerk. Op zijn oorspronkelijke plaats was De Bron omgeven door 'scheuren' in het plaveisel. Hoe wordt dat straks bij de vijver? *Geantwoord* wordt dat er nu gedacht wordt aan schotsen van gras in overleg met de werkgroep en nazaten van Slegers.

Conclusie: de commissie spreekt haar waardering uit voor de conceptvisie en hoopt dat de bovengenoemde opmerkingen bijdragen aan het uiteindelijke ontwerp dat zij met belangstelling tegemoet ziet.

2. Drie tuinhistorische onderzoeken in Spankeren

Mevrouw Sanderman vertelt dat de gemeente een subsidieregeling kent die gericht is op een kwaliteitsimpuls binnen landgoederen. In 2017 zijn vrijvallende gelden uit die regeling ingezet t.b.v. cultuurhistorische analyses door Stichting in Arcadië, voor landgoederen in Spankeren waarvoor zo'n analyse nog niet gemaakt was. Nu is er voor bijna alle landgoederen een analyse en meestal ook een ontwikkelingsvisie, waardoor we ons kunnen richten op het actueel houden van de landgoedvisies. De onderzochte landgoederen zijn De Bockhorst, Denk en Werk en Kerkwijk. De eerste twee zijn particulier eigendom, de laatste is gemeentelijk eigendom. De diverse onderzoeken zijn van tevoren aan de commissie ter lezing toegezonden. *De heer Verhoeff* licht ze toe.

De Bockhorst

De Spankerense enk kent een klassieke opzet met een groot open akkercomplex met boerderijen en een kerkplaats langs de randen. De Bockhorst is een oud goed dat al in de 15^e eeuw genoemd wordt en altijd adellijk tiendvrij bezit is geweest. Als rechtsopvolger van de Hof te Loo werd bovendien sinds

het midden van de tweede helft van de 17^e eeuw de tiend voldaan op de Bockhorst. Het huis werd in 1583 door de Spanjaarden vernield, waarna het in 1613 opnieuw opgebouwd werd. Mogelijk dateert de kern van het huidige huis uit deze periode.

In de 18^e eeuw werd het Spankerense gebied opgemeten door ingenieur Van Hooff. Op deze kaart is te zien dat de Bockhorst en de Hof te Loo met elkaar verbonden zijn via een imposante laan (de huidige Beukenlaan), die ter hoogte van de Bockhorst als een oprijlaan/kasteellaan fungeert en doorloopt tot aan de Assenbeek. De Hof te Loo ligt centraal op de Spankerense Enk, die wordt omlijst door lanen, paden, houtwallen en beplantingssingels. De Bockhorst bestaat uit een rechthoekige, omgrachte huisplaats, met een centraal gelegen groot bouwblok en een bijgebouw, waarin het huidige huis en koetshuis te herkennen zijn. Een tweede gracht, de buitengracht, omsluit de nutstuinen (boomgaarden, moes- en siertuinen). Ten westen van de Bockhorstweg liggen drie aaneengesloten bospercelen met daarin figuurpaden in 18e-eeuwse motieven: een ovaal, een sleutel en een kruis. De Bockhorstweg bestaat uit twee lanen naast elkaar; de Beukenlaan is voorzien van een vierrijige laanbeplanting en is daarmee de meest imposante laan in het gebied.

In de 19^e eeuw blijft de basisvorm van de Bockhorst intact. De bossen aan de zuidzijde verdwijnen langzaam. De Bockhorst bezat de hele enk met alle boerderijen, maar daaraan komt in 1840 een einde als het hele bezit in 22 percelen wordt geveild. Rond 1850 laat een nazaat van Van Hooff de aanleg rond het huis veranderen in landschapsstijl.

In 1906 kreeg P.J. van Voorst Vader de Bockhorst in eigendom en het goed is nog steeds in het bezit van deze (grote) familie. Hij heeft veel gebouwd en verbouwd. Het huis kreeg het karakter van een boerderij om het landgoed te kunnen continueren. Omstreeks 1916/'17 werd het 'Overbos' aangelegd in naturalistische stijl. In de 20^e eeuw verschaalde het landschap enorm, met name sinds de WO2. Alle boerderijtjes staan er nog, maar erfbeplanting is weg en er staan grote stallen. De lanen zijn wel nog intact en de bossen, maar verschaald. In de loop van de 20^e eeuw is de familie veel grond kwijt geraakt en het landgoed heeft als beleid dat ze land willen uitruilen om meer grond te verwerven op de enk.

Op basis van het onderzoek wordt aan de aanleg rond het huis een hoge waardering toegekend. De buitenplaats de Bockhorst is nu niet beschermd, maar wel beschermenswaardig. Aan de goederen in beheer zoals vroeger wordt een positieve waardering toegekend. Het verlengde van de Beukenlaan is nu in gebruik als erf en heeft geen laanbeplanting. Dit wordt gezien als een verstoring van de historische structuur. Het advies is hier opnieuw een laan in te planten en verder wordt voorgesteld het landschapsbeeld van de enk te verbeteren en het grondbezit van De Bockhorst te ontsnipperen.

De commissie is verrast door de continuïteit in de structuren in het landschap. Zij stelt dat een waardestelling van De Bockhorst, mede vanwege de samenhang tussen landschap en gebruik, eigenlijk niet los gezien kan worden van de ontwikkeling van de gehele enk. *Geantwoord* wordt dat de opdracht alleen betrekking had op De Bockhorst, maar dat een onderzoek naar deze enk erg nodig is, omdat deze als één van de weinige enken nog open is en een waardevolle geschiedenis kent, tot in de steentijd. De commissie is het daarmee eens, net als met de hartekreet van Verhoeff dat landschapsrestauratie gewenst is. *Geantwoord* wordt dat er bij de gemeente de wens is om naar de volkstuinten op de enk te kijken. De commissie adviseert daarnaast bij ruiling voor gronden te waken voor schaalvergroting.

Denk en werk

De Bockhorst en landgoed Denk en Werk waren nooit in dezelfde handen, maar er was wel een familierelatie.

De stichting van Denk en Werk hangt samen met de ontbinding van het markegenootschap van Spankeren, Soeren en Ellecom in 1850. De eigenaar van landgoed De Bockhorst Van Hooff verkreeg bij de verdeling 40 ha broekgrond - natte heidevelden met struweel - en kocht 20 ha grond extra in de hoek van de Bockhorstweg en de Kappersweg. De natte heidegronden hier zijn pas in het tweede helft van de 19^e eeuw ontgonnen. Na het overlijden van Van Hooff in 1865 erfde zijn zoon de grond in de hoek van de Bockhorstweg en de Kappersweg en bouwde hier het jaar daarop Denk en Werk.

De naam van het huis was ingegeven door Van Hooffs filosofie dat aan werken denken vooraf diende te gaan. Hij had daarom thuis een bibliotheek met landbouwkundige en stichtelijke boeken waar de inwoners van Spankeren gebruik van mochten maken. Vanuit zijn interesse in landbouwtechnieken experimenteerde Van Hooff volop op Denk en Werk en het landgoed was daarom voortdurend in beweging. Het terrein van de aangrenzende boerderij Nooitgedacht is aan het goed toegevoegd in de tijd dat Denk en Werk in eigendom was van de familie Wurfbain van Heuven en later de Gelderse Toren. Er staan nu nog twee schuurachtige bouwsels op. Stukken van het goed zijn afgestoten, o.a. voor een stortplaats van afvalslib. Denk en Werk bestaat uit niet veel meer dan weilanden, bosjes en heggeranden. Uit de tijd dat Van Hooff experimenteerde met ontginnen is niets meer over en van een sieraanleg is nooit sprake geweest. Ook het huis is verloren gegaan. De tuinhistorische waarde is daarom gering. Cultuurhistorisch is Denk en Werk exemplarisch voor een ontginning die overal op de Veluwe kan worden aangetroffen.

De commissie kent desondanks een positieve cultuurhistorische waarde toe aan Denk en Werk.

Kerkwijk/ IJsselsteyn

Kerkwijk was de grootste verrassing binnen de 3 onderzoeken. Een monumentale rode beuk in het tegenwoordige 'Roekenbosje' verraaft nog iets van het verleden, maar Kerkwijk is nu vooral een rommelig bosje met een fietscrossbaan en funderingsresten van koude bakken.

Op deze plaats werd in 1846 een perceel landbouwgrond aangekocht door de familie Bronkhuyze die hier een voornaam huis met koetshuis liet bouwen. Het kavel werd later ingeklemd tussen de spoorlijn en de straatweg. Voor het huis lag een hoefijzervormige oprijlaan, zodat koetsen niet hoeven te keren. Achter het huis lag een aanleg in landschapstijl en een kweektuin.

Tussen de bouw in 1846 en de Tweede Wereldoorlog wordt Kerkwijk een tiental keren verkocht. In 1919 verandert de toenmalige eigenaar Baron van Ittersum de naam van de buitenplaats in IJsselsteyn, een naam die tot op de dag van vandaag doorleeft in de naam van het naastgelegen bedrijventerreintje. Ondanks de vele eigendomswisselingen lijkt het karakter van de tuin gedurende deze periode toch min of meer hetzelfde te zijn gebleven: een parkaanleg met opgaand geboomte dat wordt doorsneden met slingerpaden en waarin rechthoekige moestuinen zijn uitgespaard. Ook de voortuin blijft lang hetzelfde.

De parkaanleg van Kerkwijk leidde wel onder het gebrek aan brandstof tijdens de oorlog, maar het huis, hoewel gevorderd door de bezetter, overleefde de gewapende strijd. In 1946 sloeg het noodlot echter alsnog toe toen Kerkwijk afbrandde. Het huis werd niet herbouwd en in 1950 geheel afgebroken. Het theehuis, koetshuis en de tuinmanswoning volgden in 1971, waardoor er van de buitenplaats niets meer resteert dan een verwilderde parkaanleg en funderingsresten. Toch gaat het om een restant van een villatuin die op een nieuw leven wacht. Het perceel is erg verwaarloosd, maar er is daardoor ook niet veel verdwenen van de parkaanleg. Daarom krijgt Kerkwijk vanuit de tuinhistorische waardestelling een positieve waardering, met het advies om te onderzoeken of hier weer een villalocatie van te maken is.

De commissie deelt de conclusies van het onderzoek. Zij neemt het advies aan het einde van het onderzoek over, waarin staat dat een opwaardering als openbaar groen in het teken moet staan van de geschiedenis als buitenplaats. De herkenbaarheid en uitstraling als buitenplaats kan vergroot worden door een opknapbeurt van de aanleg:

- het vrijstellen van oude bomen;
- beheer van ondergroei;
- een open ruimte op de locatie van de voormalige moestuin (dit heeft tevens ecologische waarde); terugplaatsen van een fraai hek langs de Zutphensestraatweg, eventueel met een toegangshek met naamsvermelding.

3. Stand van zaken omgevingsvisie buitengebied

In februari 2017 is met de commissie overlegd bij het begin van het visieproces. De *heer Van der Leeden* presenteert nu de stand van zaken m.b.t. de omgevingsvisie voor het buitengebied, in het bijzonder vanuit het perspectief van eerdere suggesties van de commissie en de verwerking daarvan.

De input van de commissie was op hoofdlijnen:

- vergroot het bewustzijn van het belang van boeren voor landschap en beleving;
- zet meer in op de identiteit van de gebieden tussen de dorpen en de ruimtelijke scheiding tussen dorpen en het buitengebied;
- instandhouding van landgoederen vraagt om flexibiliteit en ontwikkelingsruimte;
- leg CH-waarden scherper vast voor de instandhouding, geef landelijk meer bekendheid aan die waarden en profiteer er economisch van;
- geef richting aan toerisme en recreatie;
- creëer draagvlak voor CH-waarden.

Het omgevingsvisieproces verliep via twee sporen, gericht op enerzijds de samenleving en anderzijds de overheid/ -heden:

1^e spoor: ambtelijke werkgroep, buurgemeenten, college en raad

2^e spoor: interviews, gebiedsconferentie, internetpeiling, gebiedsconferentie, inspraak

De vraagstelling was vooral gericht op behoeften, op vraagstukken, wat moet er veranderen?

Vanuit de wens van burgers om meer betrokken te worden bij hun directe leefomgeving wordt straks meer gebiedsgericht gewerkt met gebiedstafels, waar kennis gedeeld wordt en initiatieven, plannen en ontwikkelingen besproken kunnen worden.

De concept-omgevingsvisie kent 7 integrale thema's:

1. Doorbouwen aan onze omgeving. Dit gaat bijvoorbeeld over landgoederen. En over het geven van ruimte en flexibiliteit om economische dragers te creëren. En om in te spelen op behoeften maatschappij. Of om landbouw en flexibiliteit en ondersteuning vanuit de overheid bij de transitie naar natuurlijke landbouw.
2. Samenhang van hoog naar laag. De wens bestaat om de Veluwe te verbinden met de uiterwaarde zoals dat vroeger was, ook in het gebruik..
3. Beleving van de kwaliteiten. Dit gaat over plukbosjes, beplanting of virtual reality.
4. Duurzaam toegankelijk. De drukte neemt nog steeds toe. Hoe houden we het buitengebied toegankelijk? Een belangrijk onderwerp is de afsluiting Beekhuizenseweg over Posbank t.b.v. de rust en beheersbaarheid.
5. Klimaatadaptatie. Over wateroverlast en droogte
6. Energietransitie. Waar is er ruimte voor zonnevelden en windmolens. Niet alleen bij buurgemeentes, in de Noordzee of op daken! Er moet ook iets in het buitengebied gebeuren.

7. **Omgaan met kwaliteiten.** Om de kwaliteiten kenbaar te maken wordt er o.a. gedacht aan de Gebiedsatlas. Toezicht en handhaving zijn ook nodig in het buitengebied.

De aanpak is gebiedsgericht vanwege ruimtelijke en organisatorische samenhang. Er worden gebiedsdoelen geformuleerd als vertrekpunt voor nieuwe initiatieven en gebiedsplannen. In deze laatste worden de doelen en opdracht uitgewerkt.

Onderdeel van de visie is een kaart. Het Veluweplateau ontwikkelt zich van natuurpark naar wildernis. In dit stiltegebied worden geen grote evenementen toegestaan. Van Velp tot Rheden ontwikkelt de historie zich door met de landgoederen die er zijn. Er leven ideeën om de landbouw meer te gaan bedrijven zoals deze ooit was. Respect voor de historie is het startpunt voor de nieuwe ontwikkelingen. Tussen De Steeg en Dieren willen we landgoederen meer verbinden. Het verhaal van ontginning en van de beek staat centraal in Spankeren en Laag-Soeren en is leidend thema voor nieuwe ontwikkelingen. De wens bestaat om bij beken en sprengen meer te doen met watervallen en oude molenlocaties. In de visie wordt een strakke bebouwde kom voorgesteld, zonder nieuwbouw in het buitengebied.

De meeste opmerkingen van de commissie zijn voorbij gekomen in de presentatie. Soms en passant omdat erfgoed steeds meer verweven raakt met andere domeinen.

De commissie heeft de volgende vragen en opmerkingen

De commissie complimenteert de opstellers van de visie. Het voorgestelde maatwerk per gebied is heel goed! Wel adviseert zij de opname van erfgoed in de gebiedsatlas nadrukkelijker te benoemen in het uitvoeringsprogramma. Geantwoord wordt daarop dat dat er al in staat, het 'gebiedsdekkend publiekelijk beschikbaar stellen van digitale informatie van onze gebiedskwaliteiten'.

De Omgevingsvisie wordt naar verwachting vlak na de zomer in de Raad behandeld. Er worden nog wel zienswijzen verwacht.

4. Mededelingen en ingekomen stukken

- De gemeente Rheden heeft de BNG-Erfgoedprijs gewonnen! Volgend jaar mogen we het landelijk symposium organiseren.
- *Mevrouw Sanderman* zal de data voor het Landgoederenfestival rondsturen.

5. Vaststelling verslag vorige vergadering

Werd conform vastgesteld.

6. Rondvraag

De *heer Heersche* vindt de discussies die plaats vinden binnen de commissievergadering van grote waarde. Naar zijn mening wordt er de laatste tijd teveel afgedaan met een verzoek om schriftelijk advies van één van de leden, of met een afvaardiging van de commissie. Hij verzoekt weer meer in de (grote) commissie cultuurhistorie te agenderen.

De *heer Westerman* verzoekt de agenda voortaan weer in een apart document in de bijlage te sturen en niet in een mail.